

Алла МЕЛЬНИК

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту
публічного управління та персоналу
Західноукраїнського національного університету

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ І ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД : ПРОБЛЕМИ АДЕКВАТНОСТІ СУЧАСНИМ ВИКЛИКАМ

Розгляд проблематики економічного розвитку через призму інституціональних теорій вимагає багатоаспектної оцінки інституціонального середовища. За існуючими трактуваннями інституціональне середовище регіонів та територіальних громад є сукупністю інститутів, інституцій та функціональних чинників їх розвитку. Аналізуючи інститути як правила поведінки, регуляторні принципи, що створюють інституціональне середовище, необхідно перш за все звернути увагу на роль базових та допоміжних інститутів. Аналіз інституціонального середовища в тому чи іншому регіоні, територіальній громаді вимагає також оцінки співвідношення тіньових і нетіньових інститутів, способу узгодження інституціональних інтересів, чинного інституціонального механізму, поширених інституціональних технологій, інституціональної ефективності, виявлення «інституціональних пасток». При цьому важливо виявити потребу у генеруванні і проектуванні інститутів, які диктуються сучасними викликами.

Основними інституціональними чинниками, які впливають на розвиток регіонів і громад, відтак на створення чи не створення «інституціональних пасток», потребу у генеруванні нових інститутів, є:

- правові (через закріплення стратегічних та тактичних цілей, механізмів і інструментів їх досягнення). Зокрема інституціональне середовище функціонування суб'єктів господарювання, яке закріплене в Митному, Господарському, Податковому кодексах, дасть позитивний інституціональний ефект, якщо адекватно відображає потребу на економічне зростання, на вирішення проблеми сталого розвитку, на використання можливостей органів місцевої влади реалізувати свої повноваження;

- відносини власності. Ефективний чи неефективний механізм захисту прав власності, залежність чи незалежність економічних процесів від політичних факторів, переплетення політичної та економічної влади, або відсутність цього негативного прояву

напрямую впливають на результативність досягнення стратегічних та тактичних цілей ;

- технологічно-інноваційні чинники, що відображають вплив освіти і науки на інституціональне середовище , його креативність щодо використання передової світової практики в забезпеченні прийняття управлінських рішень державними і недержавними інституціями ;

- соціальні чинники, що виражають ступінь реалізації проблеми «справедливого розподілу» благ та впливу соціального капіталу на розвиток економіки;

- чинний механізм управління і регулювання національною економікою, його адекватність потребам державного втручання в ринкові процеси, ступінь децентралізації повноважень щодо застосування інструментів та важелів впливу;

- сила фінансової влади, в першу чергу влади таких фінансових інституцій як банки, страхові компанії, кредитні спілки, фондові біржі тощо.

Останнє вказує на те, що особливе місце в складі інституціонального середовища займає ринкова інфраструктура, яка є сукупністю підприємств, установ, організацій, що забезпечують стабільний розвиток і функціонування ринкового механізму, регулювання економіки, взаємодію агентів ринку, безперервний рух товарів, послуг, робочої сили в різних секторах. По суті вона виступає інституційною трансакцією.

Для емпіричного аналізу в її складі необхідно виділити загальне (елементи, діяльність яких поширюється на всі сектори економіки , регіональні та локальні ринки), і особливе , пов'язане з обслуговуванням ринків інвестицій, робочої сили, інформації, споживчих товарів та засобів виробництва, фінансових, банківських, маркетингових, логістичних послуг.

Також варто врахувати, що інституціональне середовище в регіонах і територіальних громадах формується двоюко – природнім способом, як реакція на зміни в економіці, що випливає з теорії «раціональних очікувань», і штучно, що є результатом свідомої цілеспрямованої діяльності людей, зокрема приналежних до публічної влади. В результаті воно зазвичай містить формальну складову, закріплену в нормативно- правовому порядку, та неформальну , представлену діловими домовленостями чи соціальними нормами.

Перенесення висвітлених концептів в площину емпіричних

розвідок вимагає: по- перше, врахування викликів, що диктуються процесами інституційного розвитку у світовій практиці, складнощами адаптації до них управлінської практики в регіонах і громадах України, особливо в умовах військових дій на її території, недоліками та «інституційними пастками» ; по- друге, визначення орієнтирів, на основі яких можна діагностувати адекватність інституціонального середовища концепціям і стратегіям розвитку.

Основою для вирішення цих проблем на сучасному етапі , базисом для формування і оптимізації інституціонального середовища в регіонах і територіальних громадах України стала Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки та План заходів з її реалізації [1].

Ознайомлення з зазначеними документами та врахування викликів розвитку економіки країни, обумовлених війною (окупація частини території, значні структурні зрушення в економіці, поглиблення розриву в рівнях розвитку регіонів, посилення демографічного навантаження, погіршення якості людського капіталу, нерівномірність продуктивності серед регіонів тощо) дозволили констатувати, що на момент прийняття зазначених документів мали місце: «невідповідність інфраструктури сучасним потребам людини та економіки, недосконалість системи стійкості та захисту об'єктів критичної інфраструктури, слабкість публічних інституцій, наявність таких проблем в інституціональному середовищі, як : недостатньо ефективна узгодженість документів стратегічного, програмного та бюджетного планування на центральному та місцевому рівнях; недостатня координація галузевих політик, що реалізуються в регіонах; прогалини в законодавстві щодо вимог стосовно визначення необхідних обсягів фінансування та здійснення контролю за їх дотриманням [1]. Водночас справедливо зазначалось, що інституційна спроможність базового рівня врядування перебуває на початковому етапі [1].

В зв'язку з цим, в рамках механізму реалізації Стратегії було визначено низку пріоритетів , частина яких стосується покращення інституціонального середовища. Зокрема, на нашу думку, до них слід віднести: розвиток інфраструктурної інтегрованості в рамках багаторівневого управління; підвищення ролі інституцій, які забезпечують реалізацію державної політики в царині державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; модернізацію інструментів реалізації регіональних стратегій

(розроблення програм розвитку депресивних територій, територій, залучених до реалізації угод в рамках транскордонного співробітництва, територій, що були в зоні окупації, інших проблемних територій за допомогою розширеного інструментарію стимулювання їх розвитку); більш ефективне використання різних інституцій для диверсифікації джерел фінансування економічного і соціального розвитку (Державного фонду регіонального розвитку, Фонду розвитку сільських територій, приватних інвесторів в рамках ДПП, залучення механізму мікро-грантів); імплементацію технологій територіального маркетингу для виявлення ситуації на товарному ринку, ринку робочої сили, ринку капіталів, ресурсного аналізу, залучення інвестицій, брендингу території.

Важливо гнучко поєднати інструментарій різних моделей територіального маркетингу – адміністративної, підприємницької, громадської, що вказує на необхідність поширення кластерної підтримки бізнесу, краудсорсингу, краудфандингу, краудрекрутингу, інституту соціального партнерства.

Недостатня адаптивність інституціонального середовища розвитку регіонів і територіальних громад до нових умов діяльності, обумовлених світовими тенденціями та війною росії на території України, вимагає чіткої діагностики сучасних викликів для його вищої комплементарності потребам суб'єктів господарювання, громадян, економічної та соціальної безпеки.

Проведене дослідження дозволяє віднести до них: зміну ступеня впливу інституцій публічного управління (зменшення ролі державних інституцій та підвищення участі громадських, посилення ролі різного роду партнерства); становлення інфраструктури «цифрової епохи» та імплементацію нових інформаційно-комунікативних технологій, диджиталізацію; зародження ідеї і доведення її до рівня концепцій формування креативного простору для проживання людей, появу нових креативних форм долучення громадян до необхідності розв'язання проблем розвитку територій [2]; потребу посилення синергії бізнес-спільноти задля облаштування простору та безпеки бізнесу і проживання, що особливо гостро повстало в період війни; необхідність формування комплексних стратегій розвитку регіонів і територіальних громад, які базуються на мультидисциплінарному підході, що за масштабами і складністю охоплює не лише економіку і соціальну сферу, але й проблеми землекористування, архітектури та проектування, екології та природокористування, підвищення

якості людського капіталу, тощо; необхідність підтримання задекларованого в стратегіях і започаткованого на секторальному рівні процесу кластеризації не лише з боку місцевих органів влади, але й через ініціативи інституцій ринкової інфраструктури; потребу структурного корегування розвитку в користь наукової економіки, реалізації «відкритої інноваційної ідеї» (краудсорсингу), що означає, що учасники територіальної спільноти «спільними зусиллями виконують проект, в основному координуючись за допомогою інтернету» [2, с.46];

Низка сучасних викликів обумовлена невирішеністю завдань, передбачених у раніше прийнятих Державній стратегії регіонального розвитку і регіональних стратегіях. Зокрема, це: недостатня розвиненість і недостатня ефективність інституцій підтримки підприємництва – бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів, венчурних фондів, кворінгових центрів, бізнес-асоціацій; недостатня розвиненість форм публічно-приватного партнерства в частині розбудови соціальної інфраструктури; недостатня спроможність органів місцевого самоврядування щодо фіскального стимулювання малого і середнього підприємництва, в першу чергу через регулювання місцевих податків і зборів; недостатня поширеність практики участі центрів надання адміністративних послуг у наданні консультацій громадянам стосовно започаткування власної справи; недостатня ефективність створених майданчиків закупівель в режимі Prozorro; нерозв'язаність проблеми інтегрування даних з різних інформаційних джерел для прийняття управлінських рішень, побудови системи для проведення статистичних спостережень на рівні територіальних громад, недовершеність роботи з запровадження електронної взаємодії між електронними інформаційними ресурсами різних рівнів.

В зв'язку з новими викликами урядові структури презентували пропозиції до оновленої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Як позитив, варто відзначити, що серед пріоритетів оновленої стратегії визначено завдання щодо зміцнення інституціональної спроможності органів місцевої влади і, в першу чергу, інституціональної спроможності територіальних громад. Для урядування важливо, що «Документальна рамка з 2024 року має бути представлена в новій системі –GiS моніторингу та оцінки регіонального розвитку... проект Стратегії розроблявся таким чином, щоб узгоджувати

ключові пункти з Ukraine Facility (інструмент підтримки України Європейським Союзом) та рамкою RDNA (Оцінка потреб України у відновленні, яка розроблена Урядом спільно зі Світовим Банком, Європейською комісією та ООН). Це зроблено для того, щоб синхронізувати системи мультирівневого урядування в Україні з наявними інструментами міжнародної підтримки та оцінки потреб» [3].

Попри це очевидно, що покращення інституціонального середовища, його адаптація до сучасних викликів можливі не лише за умов взаємодії в даному контексті публічної влади на різних рівнях, але й долучення до цього представників бізнесу та громадських організацій.

Список використаних джерел

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки. Затверджена постановою Кабінету міністрів України від 5 серпня 2020р. №695. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-202—n#Text
2. Лендрі Чарльз. Креативне містотворення: його сила і можливості / Чарльз Лендрі: пер.з англ. А. Діамант; передмова В. Омеляна. – Харків: Фоліо, 2020.-252с.
3. Міністерство відновлення презентувало проект оновленої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. 19 грудня 2023р. URL:mtn.gov.ua/news/35052.html